

281.63

Դս 45 ւր

1862

ՊՈԼՍՈՅ ՄԵՂՈՒԻՆ

160 ԹՈՒՆՈՅՆ

Մ Է Կ Զ Ա Տ Ո Ւ Ա Շ Ի Ն

Պ Ա Տ Ա Ս Խ Ա Ն

Հրատարակում է Կոմիտասի հիմնադրամը

Հրատարակում է Կոմիտասի հիմնադրամը

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՍՆԱԿ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՍՆԱԿ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՍՆԱԿ

Հ Ա Յ Ա Ս Ս Ն Ա Կ

ԻՏԱԿԱՐԱՆԻ ԽԱԿԻԿԵԱՆ ՈւՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻ ԱԳԳԻՍ ՀԱՅՈՂ.

ՊՈԼՍՈՅ ՄԵՂՈՒԻՆ

160 Թ Ո Ւ Ո Յ Ն Մ Է Կ Հ Ա Տ Ո Ւ Ա Մ Ի Ն

ՊԱՏԱՍԻԱՆ

Բաւական ժամանակ էր որ Պոլսոյ թըղ-
թակից մը մեզ ահաւոր բօթ մը տուած էր՝
թէ «Մեղուի խմբագիրը արեւնասարսափելի քրն-
նութիւն մը գրեր է ձեր ԱԼԱՅՐԱՆԿԱ կատա-
կերգութեանը վրայ, եւ արդէն հատուածը
իւր բերնէն լսող ալ կայ» : Յայտնի է որ այս
ահաւոր բօթը մեր վրայ ուրիշ ազդեցութիւն
ալ չէ նէ՝ գէթ հետաքրքրութիւն մը պէտք
էր պատճառէր, եւ պատճառեց : Եւ ահա
վերջապէս այսօր կընդունիմք տպագրեալ
այդ արեւնասարսափելի քննութիւնը, — եթէ
քննութեան ծանր անունը արժան է այսպի-
սի գրուածներու նուաստացընել :

Պուխտէն մեզ կգրեն թէ բազումք յազգայնոց կփափաքին իմանալ թէ մեր վրայ արդեօք ինչ տպաւորութիւն ըրաւ այդ մեղուական քննութիւնը . ահա եւ մեք՝ նոցա ամենուն — ուստի եւ Մեղուին — այս պատասխանը կուտամք :

Եւ նախ պէտք է խոստովանիմք որ այդ անեկաստատարիտի ձայնը, — գուցէ տեղերնուս հեռաւորութենէն, — մինչեւ որ մեզի հասաւ՝ ուրիշ բան չերեւցաւ՝ բայց եթէ մեղուի մը բզզումը . . . : Մեք որ վերոյիշեալ ահաւոր բօթն առածնուս՝ սրտերնիս ամրացուցեր էինք եւ ոգի իբռին կապասէինք, զօրաւոր՝ մանաւանդ թէ անեկաստատարիտի յարձակման մը, հարկաւ պիտի ունենայինք մեղուի մը բզզալէն չվախնալու չափ քաջութիւն մը, թէ որ քաջութիւն պէտք է անուանել զայն :

Մեք մեզի հարցուցինք թէ ինչ էր արդեօք Մեղուին միտքը . լաւ մը ուշ գրինք, եւ անորոշ բզզումէն այսչափ մը միայն կըրցանք հասկանալ թէ Մեղուին վախճանը ոչ է մասեկափնութիւն, այլ անձնափնութիւն . որով կարծես թէ տեսնելով որ իւր խայթոցը քրննութեան առած գրքին վրայ թափանցելու չափ ոյժ չունի, փորձ փորձեր է հեղինակին անձին վրայ զայն դարձունել, ուստի եւ մա-

տենաքննութեան սահմանէն դուրս ելեր՝ այնպիսի սահման մի է մտեր՝ յորում չեմք գիտեր թէ ուսկից ունի իշխանութիւն դատաւորութեան գահը բազմելու :

Բայց տեսնեմք թէ ինչ յաջողութիւն ունեցաւ Մեղուիս խայթոցը յանձն հեղինակին :

Մեղուն գայթակղեր է որ վարդապետ մը կատակերգութիւն մը գրեր է. եւ բարեհաճեր է զնա կոչել « Բնաւ ազգի մը մեջ չտեսնուած առաջին դերասան վարդապետ » : Եթէ այդ խօսքերով ուզեր է ծաղրել զհեղինակը, վախեմք մանաւանդ թէ աւելի ինքզինք ծաղրածութեան նշաւակ է կացուցեր : Վասն զի եթէ դերասան բառով կհասկընայ ձեւացրեող անձն իրանք՝ չգիտեմք թէ ո՞ր լսեր է կամ կարգացեր որ Բոռնէյլ, Ռասին, Շիլլէռ, Սքրիպ, Տիւմայք, Հիւկոյ, Փօնսար, Սարտու, եւ այլն, եւ այլն, գրած թատրերգութիւննին հասարակաց դիմաց ձեւացուցած լինին : Ապա ուրեմն եթէ վարդապետ մը թատրերգութիւն մը կգրէ՝ ինչ հետեւութիւն է որ կոչուի նաեւ դերասան : Իսկ եթէ առաջին դերասան ըսելով քսրերգակ կուզէ հասկընալ, ինչպէս գուցէ ետքի ըսածներէն երեւի, հեղինակը պէտք էր շատ շնորհակալ լինէր Մեղուիս՝ որ այս մեծ պատիւը իրեն կնուիրէ :

եթէ ինքն եւս Մեղուին չափ հմտութիւն ունենար գրականութեան :

Սակայն հեղինակը խիստ ճշմարտութեան ստիպուելով՝ մեծ ցաւով կրօնադատուի չընդունել Մեղուին իրեն ընծայած փառքը, եւ կաղաչէ մտերմաբար Մեղուին՝ որ քիչ մը թատերագրութեան պատմութիւնն հետազօտէ, եւ կտեսնէ որ ուրիշ վարդապետներ եւս կան, եւ աւելի եւս բարձրաստիճան եկեղեցականք՝ որ թատերական ասպարէզն իջեր եւ իրենց գրականութեանն ու ժողովրդեանը օգտամատոյց եղեր են, եւ նոցա եւ յետագայից շնորհակալութեանն են արժանացեր :

Հեղինակին եւս ջանքն ու դիտաւորութիւնը՝ այս եղած է միայն եւ ոչ այլ ինչ. եւ եթէ իւր այս գրուածքովը օգտակար լինելու բաղգը չէ կրցեր ունենալ (ինչպէս Մեղուն կուզէ), գէթ ապահով է որ վնասակար ալ չէ եղած : Սակայն հեղինակը պատիւ կհամարի Մեղուին ծանուցանել թէ շատ վրկաններով կրնայ ցուցանել որ այս կատակերգութիւնը՝ թէ եւ ոչ այս կողմերուս սովորութեանց եւ ոչ լեզուին մեծ համաձայնութիւն մ' ունէր, բայց եւ այնպէս ոչ սակաւ տպաւորութիւն ըրաւ Թէոդոսիոյ եւ շրջակայ քաղաքացիայ ժողովրդոցը վրայ ընդդէմ

Ֆրանկամոլութեան, եւ Մեղուիս պարսաւէն շատ առաջ՝ նոցա շնորհակալութեան բազմաթիւ գրութիւնքն ու ծափահարութիւնքն ընդունեցաւ. եւ թէպէտ այնու եւս իւր կատակերգութիւնը կատարեալ բան մ'ալ չհամարեցաւ նէ՝ գէթ այն գովութիւնները կարող են զինքն համոզելու որ Մեղուիս դատաստանը՝ անանական է եւ ոչ հասարակաց: Անձնական դատաստանը առանձին կրից դրոշմը վրան կկրէ. Մեղուիս կթողումք իւր անձնական դատաստանին գաղտնիքը. ուրիշի սիրտն քննելու պաշտօնը վրանիս չեմք առնուր . . . :

Զարմանալին այն է որ երբ չորս կողմէն բանիբուն ազգայինք իրենց ուրախակցութեանցն հետ հեղինակին կերպով մը կմեղագրէին որ ինչո՞ւ արեյի ազատարիւն չէ բանեցուցած իւր կատակերգութեանը մէջ, ահա Մեղուս՝ զանոնք ամէնքը պապանծեցուցանելով՝ կդատապարտէ ոչ թէ միայն եւ այն քիչ ազատութիւնը զոր հեղինակը բանեցուցեր է, հապա նաեւ գրիչը ձեռքն առնելուն յանդգնութիւնը: — Փնօք ազատականութեան յուսառոտեալ Մեղուիս . . . :

Մեք չեմք գիտեր թէ ո՞վ սահման է կարեր, եւ մատենագրութիւնը աշխարհականին ու եկեղեցականին մէջ բաժին բաժին է ըրեր:

Մի արդեօք Մեղուն որ ինքզինք Հայոց ազգին իրաւարարն ու օրէնսդիրն է համարած՝ կուզէ մատենագրութեան մէջ եւս օրէնքներ բզզալ . . . ի՛հեն եւ անոր ե ի՛հինն :

Մեղուն՝ կամ այն է որ վարդապետական աստիճանին վրայ շատ բարձր համարմունք ունի, եւ կամ կատակերգութեան վրայ շատ նուաստ համարմունք . առաջինը՝ գիտեմք որ չէ . Մեղունի վարդապետաց վրայ մինչեւ ցայժմ գրածները բաւականէն աւելի ապացոյց են առ այդ . իսկ եթէ կատակերգութիւնը նուաստ ու արհամարհ բան մը կը համարի՝ վախեմք թէ կատակերգութիւնը խեղկասակութեան հետ շփոթելուն ու կատակերգութեան բուն խորհրդոյն ստոյգ տեղեկութիւն չունենալուն նշան է . «կատակերգութիւնը զօրաւոր քարոզ մի է, կըսէ նիզար, ժողովրդեան բարուց ուղղութեանը . « ուստի եւ իւր պաշտօնը բարձր է, եւ « բարձր մտաց եւ հանճարոյ պէտք է յանձնել այն փափուկ պաշտօնը » :

Արդ՝ եթէ կատակերգութիւնը բարձր եւ օգտակար բան է ժողովրդեան մը բարքը շտկելու, ո՞վ ըսեր է թէ աշխարհական մը միայն կրնայ այդ օգտակար բանն ընծայել ժողովրդեան: Ո՞չ ապաքէն բուն իսկ եկե-

ղեցականին պաշտօնն է (թէ որ կրնամք այսպէս ըսել) ժողովրդեան օգտին ամէն կերպով անձնանուէր լինել, գրով եւ բանիւ: Եթէ Կատակերգութեան վախճանը բարոյականն ախորժելի ընել ու մոլութեան զառանցմունքները նշաւակել է՝ ըսել է թէ եկեղեցական մը որ յայդ կպարապի՝ իւր պաշտամանը ամենեւին արատ չբերեր: Իսկ եթէ գրուածքի մը մէջ վնասակար բան կայ, միթէ աշխարհականին պիտի ներուի, եւ եկեղեցականին ոչ: Ուսկից է այդ գերագոյն իրաւունքը, ըսէ մեզ Մեղուն:

Ըսէ մեզ Մեղուն թէ իւր սուր ու քախանցիկ այտընեւորը ինչ վնասակար բան է տեսեր այդ կատակերգութեան մէջ, կամ Պօչին կոխին հատուածին պէս անվայել՝ գրողին եւ ընթերցողին: Զայդ պէտք էր նախ ցուցանէր, եւ ապա եթէ ուզէր՝ իւր անենասարսափելի վճիռն թող բզզար ու տղզար:

Հեղինակը ազատ երկիր մեծցած՝ կկարծէր թէ հանճարը ազատ է, եւ ուղիղ բարոյականի եւ ճաշակի օրէնքներէն զատ՝ ուրիշ օրէնք չճանչնար. բայց այժմ հասկըցաւ որ կայ եղեր ուրիշ օրէնք մը, այսինքն Մեղուն բացարձակ կամքը պէտք է եղեր Մեղուն հրաման խնդրէ եկեղեցական մը թէ ի-

րեն որ բանը կպատկանի գրել եւ որը ոչ . . .

Մեղուն իւր այդօրինակ դատաստաններովը ոչ ապաքէն կբռնաբարէ այն սուրբ Ազատութիւնը՝ որոյ ինքզինք ախոյանն է համարեր : Կերեւի թէ պաշտպանութեան զէնքը երբեմն եւ իվնաս Ազատութեան գործածելու արտօնութիւն ունի . . . ազատ է եւ յայն :

Բայց եթէ Մեղուն կհամարի որ հայկական սրբազան վեղարը՝ միտք ու հանճար չկրնար քողարկել, ու Թիւրքի ֆէսին մէջն է միայն որ բարձր միտք եւ հանճար կլեցուին, թող յիշէ այդ պատուելի Մեղուն որ հայ մատենագրութեան ամէն մէկ դասակարգութեանը առջեւ՝ հայ վեղար մը կտեսնէ փառօք եւ պատուով պսակեալ :

Կրնգունիմք Մեղունին հետ թէ ջատ հարկաւոր բաներ կան գրելու ազգին օգտակար. բայց ոչ ապաքէն չափազանց պահանջմունք է Մեղունին կողմանէ՝ որ աննշան հեղինակ մը կարենայ Մեղունին բարձր ոճով եւ Պառնասեան աշխուժից գերազանց թռիչովն ու գրիչով գրել եւ երգել Մանկասարին հարսնիքը, Բարեկենդան տրբանի, Պօչին կոխը (*) . . . եւ այլն :

(*) Հեղինակը մեծապէս կցաւի որ չկրնար հոս Մեղունին ամեն ազգօգուտ ջնաշխարհիկ հատուածներուն ցանկը շինել, գորիկ լինելով Մեղունին հնգամեայ հաւաքմանէն :

եւ այլն, եւ այսպիսի ամենօգտակար ու ամենաքանչեւի գրուածներ ու քերթուածներ ընծայել ազգին, եւ ոչ թէ այն անհամ մանր մունր գրուածները՝ որովք կզբաղի կատակերգութեան հեղինակը :

Միթէ յանցանք է հեղինակին որ Մեղուի մը խելք չունի :

Մեղուն կատակերգութեան դերասաններէն մէկուն (անունը չգնեմ) լեզուին չէ հաւներ եւ Բաքերունեան աշարակին փախած մեկի մը յեզու կանուանէ : Մեղուն կմոռնայ թէ իւր նախահայրն ալ (Հայկ) Բաքերունեան աշարակին փախած էր . . . : Մեղուն՝ խեղճ վարդապետի մը գրուածքը ծաղր ընեմ՝ ըսելով՝ պէտք չէր այնպիսի ծաղրածութիւն մը ընէ որով միանգամայն իւր նախահայրն անպատուէ : Գիտնայ որ՝ հեղինակը իւր քաջ նախահօր հետ առտոն կկոխէ զԲեւական արհամարհանս

Բայց եթէ այդ անունուն դերասանին լեզուն պակասաւոր եւս լինէր, կարծեմք աւելի հարկաւոր քննելին այն էր թէ այդ դերասանին բերանը գրուած խօսքերն եւս պակասաւոր են թէ ոչ : Հեղինակը այդ խառնակ լեզուներով չէ թէ քերականութեան դաստալ է ուզեր, այլ՝ բարոյականի, միանգամայն ուզեր է ցուցանել թէ ինչպէս տգեղ են մեր

գաւառական խառնակ բարբառները . եւ ահա այդ երկրորդական վախճանին եւս հասեր է , վասն զի իրօք շատ տգեղ երեւցեր է Մեղուին . ուստի եւ պիտի ջանայ անշուշտ աւելի մաքուր հայերէն ոճ գործածել իւր հատուածներուն մէջ , եւ հայկական ուղղագրութեան եւս անշուշտ քիչ մը աւելի հմտանալու պիտի փոյթ տանի այսուհետեւ :

Մեղուին այս նիւթիս վրայ բզզալէն այսչափ մը հասկըցանք . իսկ հատուածին վերջի կտորը բոլորովին մոլթ է մեզի : Մխիթարեանց , Վատիկանու անուններ կկարգամք . բայց հեղինակը պատիւ ունի ծանուցանելու Մեղուին՝ որ ինքը սչ Մխիթարեանց եւ ոչ Վատիկանու հետ բան ունի , եւ կզարմանայ եւս թէ ինչպէս Մեղուն այն օտարոտի հաւատաքննութեան ատեաններուն կգիմէ , երբ ինքը շատոնց է որ կազմած է նորատեսակ հաւատաքննութեան ատեան մը՝ ուր իդատ կկոչէ , կդատափետէ ու կդատապարտէ այն անձինքը որ գէթ Աւետարանէն կրնան ցուցանել իրենց դատաւորութեան իշխանութիւնը . իսկ ինքը . . . Մեչուխեսչայիկն թէ ուրիշ մէկ գիւէ մը . վասն զի — ինչպէս Մեղուին ընթերցողքը գիտեն — շատ անգամ սատանաներու հեղինակութիւնն ու խորհուրդն է որ

մէջ կբերէ, նոցա տուած լրերն են որ կտարածէ եւ նոցա տուն տալովը կխօսի եւ կգրէ :

Մեղուն որ վարդապետի մը ջներեր բարոյական կատակերգութիւն մը գրել, այն Մեղուն է որ չպատկառեցաւ ուրիշ ծերագոյն վարդապետ մը անպատեհ խեղկատակութեանց նիւթ ընել յականէ յանուանէ Մեղուխեչայիս թելադրութեամբը :

Թող գիտնայ Մեղուն՝ որ եթէ Մեղուխեչայ սատանայ մը կյորգորէ զինքը բամբասել, ատել, նախատել ու զրպարտել եկեղեցւոյ պաշտօնեաները, խաղաղութեան երկնաւոր Հրեշտակ մը կայ որ կյորգորէ զնոսա Համբերել, Սիրել եւ Օրհնել . . . :

Զարմանալի բան. Մեղուն որ այնչափ առատ է եկեղեցականաց տգիտութեանն ու ծուլութեանը վրայ աղաղակելու, Մեղուն առատ է եւ իպարսաւ այն եկեղեցականաց որ ամէն ջանք կընեն որ եւ իցէ ծառայութիւն մը նուիրել իրենց հայրենեաց :

Ինչ հակասութիւն . . .

Բայց այսպիսի յայտնի հակասութեան մը համար բաւական է կարծեմք մեր կողմանէ այսչափ պատասխանը, ընթերցողաց կողմանէ եւս այսչափ համբերութիւնը :

Չայս միայն արժան կհամարի հեղինակն
աւելցընել՝ որ ոչ իւր կատակերգութիւնը
եւ ոչ ուրիշ գրուածներն՝ ինք կատարեալ
բաներ կենթադրէ. ուստի եւ սիրով կըն-
դունի զամենայն մատենագրական քննադա-
տութիւն. եւ կջանայ եւս յօգուտ իկիր ար-
կանել՝ երբ իրաւացի դիտողութիւն մը տես-
նէ: Բայց կարծեմք իրաւացի եւս է որ եւ
ինք արհամարհէ զայն ամենայն գրութիւն՝
որոց վախճանն է ոչ իւր գրուածները քըն-
նել՝ այլ իւր անձը, եւ որ պատրուակաւ հե-
ղինակին՝ նորա բոլոր այժմու եւ ապագայ
կարգակիցները կուզէ զրկել իրենց մէկհա-
տիկ երկնատուր անկապուտ գանձէն, որ է
Ազատութիւնն մտաց եւ հանձարոյ:

Հեղինակը արդէն կատակերգութեան յա-
ռաջաբանին մէջ կխոստովանէր որ իւր հան-
ճարը տկար է, բայց ոչ երբէք կընդունի
թէ ամէն վարդապետի հանճարն եւս իրենին
պէս տկար լինի: Ուստի եթէ ինքը պակա-
սաւոր կատակերգութիւն մը գրեց՝ չհետե-
ւիր թէ ուրիշ վարդապետ մը աւելի զօրա-
ւոր հանճար չունենայ առ այդ: Եւ ահա այդ
զօրաւոր հանճարներուն ազատութեանը ի
պաշտպանութիւն է որ այս երկտող պատաս-
խանը գրելու յանձն առաւ:

Նատ աշխարհական անհանճար խմբագիր-
ներ կան որ իրենց օրագիրն ընդունայնա-
բանութեամբք՝ մեծաբանութեամբք եւ անձ-
նական կրիւք կլեցունեն, ուրեմն հետեւցը-
նեմք թէ եւ Մեղուիս խմբագիր-սևօրենը, որ նո-
ցա աստիճանակիցն է, նոյնպիսի շաղփաղ-
փանօք եւ անձնական կրիւք կլեցունէ իւր
Օրագիրը :

Եթէ հետեւութիւնը անընդունելի է Մե-
ղուիս, եւս առաւել անընդունելի է մեզ իւր
սկզբունքը :

Իժեողոսիա, ի26 Մայիսի 1862.

ԽՈՐԷՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ.

